

Szabolcsi Hedvig

MÉG EGYSZER RÉVAI MIKLÓS ÉS A GYŐRI RAJZISKOLA KÉRDÉSÉHEZ

Révai Miklós a tudós, nyelvész és költő életművét a nyelvészet és irodalomtörténet értékelte. Sokkal kevesebb figyelmet kapott Révai rajzitanító munkássága, noha élete jelentős szakaszában, több mint husz éven keresztül Nagyváradon, majd Győrben, a rajztanárkodás volt legnagyobb részét kenyerkereső foglalkozása. A felvilágosodás kori magyar iparművészet, kézművesség alakulására oly jelentős, szervezett rajzoktatással kapcsolatban korábban már megkíséreltem Révai idevonatkozó munkásságát kiemelni a homályból és az addig ismert adatok alapján felvázolni Révai Miklós rajzitanári munkásságának jelentőségét. Többek között igyekeztem ráirányítani a figyelmet arra a széles körű forrás- és ismeretanyagra, amelyre rajzitanári működése során támaszkodott, számba venni mindazokat a műveket, könyveket, metszeteket, amelyeket ismert, birtokolt, vagy amelyekkel a rajzoktatás során kapcsolatba került, munkájában felhasznált. A szórványos adatokból rekonstruált kép - a számos konkrétan bizonyítható adat ellenére is - szükségképpen hézagos maradt, s bizonyítékok hiányában nem egyszer meg kellett elégedni a feltételezéssel. (1)

Hogy most visszatérek a kérdésre, azt két újabb előkerült forrás-csoport teszi indokolttá.

Az egyik; néhány könyv, amely a győri Áll. Révai Miklós Ált. gimnázium tanári könyvtárának közelmúltbeli rendezése során került számbavételre és így módon hozzáférhetővé. E könyvek egy része Révai személyes tulajdona volt, ezeket 1800-ban ajándékozta a győri rajziskolának. Másik részük feltételezhetően ugyancsak Révai tulajdona lehetett, de legalábbis az iskola akkori tulajdona, olyan könyvek, amelyeket Révai ismerhetett és használhatott.

A másik anyagegyüttes, rajzok és metszetek 360 darabot számláló csoportja ugyancsak a közelmúltban került - ma már nagyrészt alig felkutatható viszontagságok után az MNM Történelmi Képcsarnokba, majd onnan - az OSZK Kézirat-tárába. (2) Ez a csoport a győri rajziskola 18. sz. végi, 19. sz. első feléből való tanító és tanuló rajzainak szórványosan fennmaradt, vegyes lapjait tartalmazza. Feltehető, hogy része annak az anyagnak, amelyről mindaddig az volt a hiedelem, hogy a második világháború során bombát kapott győri iskolaépületben elpusztult.

Mindkét ujonnan előkerült csoport anyaga - érthetően szórványos, - mégis tanulmányozásuk sok ponton kiegészíti, ill. pontosítja az eddig megrajzolt képet.

I Révai Miklós könyvei:

Révai maga is közzétette a győri "Rajzoló Oskolá"-nak ajándékozott könyvei és metszetei latin nyelvű okiratát a Fényfalvi Kardos Adorján álnéven a maga védelmében írott vitairata (3) utolsó fejezetében "A hivatalokban hasznos buzgódnó hívségről szólló bizonyosságok" iratai között. Az ajándékozás dátuma 1800 jun. 2. Tárgya és értéke, amint azt Vitéz Imrének a Nemzeti iskolák királyi főigazgatójának Révaihoz írt köszönő iratában olvassuk "Dió Mihály Urnak, a Győri Nemzeti Főiskola Igazgatójának, e mai napon vétetett tudósításából örömmel értettem: hogy Tisztelendő uraságod az ugyan ott lévő Rajzoló oskolának 151 forintokat, és 22 krajtzárokat érő könyveket, rézre metszetett, és rajzoltatott képeket ajándékozott." (4)

Az ajándékozási irat tételei: (5)

I. Libros.	fl.	x.
A. Albertoli Ornamenta in folio regali, ac valora -----	33,	-
B. Caroli de la Fosse Ichnologiam Hi- storicam, duobus Tomis distinctam, in folio -----	30,	-
C. Adparatum Mobilium Auctore Boucher in folio -----	24,	-
D. Perspictiuam Pictorum, atque Ar- chitectorum, ab Andrea Pozzo, in folio -----	4,	30
E. Diuersa Ornamenta Mobilium Joannis Hagenauer, Tomis III. compacta, in quarto -----	18,	-
F. Architecturam Ciuilem Sebastiani le Clerc, Tomulis II. compactam, in quarto -----	4,	30
G. Architecturam Vignolae, solum in cupris, in quarto -----	3,	-
	<hr/>	
Summa	117,	-
II. Cupra.	fl.	x.
A. Cupra Delafosseana in foliis 4.	-,	24
B. Cupra Neuforgeana in foliis 66, pleraque Architectonica ----	6,	24
C. Cupra Cailloutana in foliis 32, Principia Ornamentorum, rubri corolis -----	3,	12
D. Cupra alia Diuersorm in foliis 23.	1,	-
E. Antiquitatum Sanssoucianarum Par- tem II. -----	1,	30

F. Cupra quadem iterum Delafosse- ana in foliis 10 -----	1,	-
G. Cupra Graberiana in foliis 4, pro Fabris Serariis. Accedit frustum 1 in folio regali -----	1,	-
H. Cupra quaedam Blainclairiana in foliis 4 -----	-,	24
Summa	14,	54

III. Delineationes Viennenses.

A. 2 getuschte Lauber, N. 1, 2. -	2,	40
B. 2 getuschte, und gefarbte Lauber, N. 9, 10. -----	5,	-
C. 2 Arabesque, 1 grün, und 1 stroh- farb, N. 11, 12. -----	5,	-
D. 4 Antique Rosetten, N. 5, 6, 7, 8. -----	6,	48
Summa	19,	28
Summa Summarum	151,	22

A felsorolt tételek, Ruby Miroszláv, a győri rajziskola első monografusa idejében, nagy részben még megvoltak a győri, akkori főreáliskola gyűjteményében, de hiánytalanul már a 19. sz. utolsó évtizedében sem volt meg. (6) Az I. pontban felsorolt könyvek első 3 (A. B. C.) tételét korábban pontosan azonosítottuk Albertolli, Delafosse és az ifj. Boucher megfelelő munkáival. (7) A jegyzék D, E és F pontjaira vonatkozóan a most előkerült kötetek adnak a korábbinál pontosabb felvilágosítást.

A D pont Pozzo-ja most már minden bizonyossággal azonosítható az alábbi kétnyelvű (latin-német) kiadással: "Perspectivae Pictorum atque Architectorum I. (II). Pars ... Inventa... a Fr. Andrea Puteo ... Der Mahler und Baumeister Perspectiv, Erster (Zweyter) Theil ... verkleinert ... Von Johann Boxbarth (T. 2: von Georg Conrad Bodeneer) ... in Augsburg ... verlegts Jeremias Wolff ... Druckts Pet. Detleffsen 1707 (1711)."

Az egybe kötött - ma már kötéstábla nélküli - két kötet kissé rongált állapotban van. De a címlapot megelőző lapon sértetlenül olvasható Pálos Ede egykori győri főreáliskolai tanár e század elejei kézirásos bejegyzése: "Révai Miklós hagyatékából. Ajándékozta a győri nemzeti rajziskolának 1800. VI. 2." S ha nem hinnénk a bejegyzésnek, a kötet azonosságát megerősítheti még az itt szóban forgó kiadás latin címének at que kötőszava - amely tudomásom szerint - csak ebben a kiadásban tér el a többi kiadás címében használt, és az eredetihez igazodó et kötőszótól. Ugyanezzel a szóhasználattal él - talán nem véletlenül - a latin nyelvű győri ajándékozási irat is.

A könyvjegyzék E pontja Johann Baptist Hagenauer (1732-1810) osztrák szobrász (a bécsi akadémia tagja, a rézmetsző akadémia tanára és igazgatója) metszet mintalap sorozatát tartalmazza. Hagenauer e munkáját már korábban is azonosí-

tottuk. (8) A Révai ajándékozási iratot akkor még csak Ruby M. közléséből ismertük, s így csak feltételezhetjük, hogy Hagenauer melyik művéről van szó. A most előkerült 3 kötet pontos képet nyújt a Révai birtokában volt Hagenauer metszetekre vonatkozóan, tartalmán kívül több értékes felvilágosítással is szolgál.

Mind a három kötet egyszerű aranynyomásos gerincdiszttal világos barna bőrbe van kötve, a kötetek címlapja barna tussal kézzel rajzolt. A betűrajzolásban gyakorlott kézre vallanak a cím "Differens Ornemens de Meubles par Jean Baptist Hagenauer Tome I. (Tome II. Tome III.)" szépen formált betűi. Mindhárom kötetben a címlap jobb felső sarkán Pálos Ede kézírásával a következő bejegyzés található: "Révai Miklós hagyatékából. Adományozta a győri nemzeti rajziskolának 1800. VI. 2." A címlapot követő oldalon a címlap szövegével megegyező barna tussal írt latin nyelvű kézírásos szöveg ad felvilágosítást a kötetek tartalmáról: "Hoc Variorum Mobilium Opus integrum, a Joanne Baptista Hagenauer editum, constat Fasciculis XLII. Ex his quinque primi Fasciculi varias Fornaces in folio expressas referunt, quae proinde cum ceteris his Fasciculis formato quarto procusis compingí non poterant, sed transferri debuerant ad Fornacum Collectionem singularem. Fasciculi reliqui XXXVII formato quarto expressi, in compingendo, ut commodius possint peruolui, in III Tomos sunt diuisi, quorum hic Primus est, complectiturque Fasciculos XIII, a VI usque and XVIII. Secundus itidem XIII, a XIX usque and XXI. Tertius demum solum XI, a XXXII usque ad LXII, adiecta Appendice Tropheorum Auctoris Anonymi." A II. és III. kötetben megismétlődik a vonatkozó kötetek tartalmára vonatkozó kézírásos bejegyzés. (9) A bejegyzés szinte bizonyosan Révai keze írása. A szövegből világossá válik, hogy az 1783-ban kiadott Hagenauer sorozat hiánytalanul birtokában volt, s maga Révai köttette be, feltehetőleg Győrben. Az egyszerű kötés jellegzetesen klasszicizáló szerény ornamentikája - noha pontosan nem volt azonosítható az eddig ismert hiteles győri kötésekkel - nyugat-magyarországi könyvkötő műhelyre utal, s erősen valószínűsíthető, hogy valamelyik nyolcvanas évekbeli győri könyvkötő műhelyéből került ki. (10)

A bejegyzésekből nemcsak a Hagenauer metszetek Révai által kötetbe osztott volta válik világossá, hanem az is, hogy az első 5 füzet folio mérete miatt nem kerülhetett a többivel együtt bekötésre, hogy az első füzetek kályhákat ábrázolnak, s hogy volt egy külön kályha mintalapgyűjtemény, az első 5 füzet kályhákat ábrázoló 60 lapja (Hagenauer füzetei 12 lapból állnak), ebbe a külön gyűjteménybe került. Szám szerint sem lebecsülendő mintalapkészlet és csak egy művesség számára!

Révai 1788 jan. 26-án jelenti a Helytartótanácsnak a győri rajziskola addig beszerzett felszerelését, (11) ebben a kályhások mintái között még nem tesz említést Hagenauer metszetekről, pedig feltételezhető, hogy 5 évvel a megjelenés után már birtokában voltak. Ez is arra mutat, hogy a teljes Hagenauer-anyag saját tulajdona volt, s mint ilyet használta fel a tanításban a hivatalos mintaanyag kiegészítésére. 1800-ig megtartotta, s akkor a már meglévő rajziskolai felszerelés gyarapítására ajándékozta oda ezt is, más, tulajdonában volt metszetekkel, könyvekkel együtt. Ilyen értelemben szól az adományról az 1800-ban kelt ajándékozási irat is:

"... Adparatum ad Artem Delinatoriam spectantem, propriis olim sumtibus in priuatum suum usum comparatum, sub 2 Junii anni 1800, pro augmento

praeexistentium iam subsidiorum, motu proprio, Primariae huitati Scholae cecisse, donasse, cumque omni proprietatis iure in Graphidis Scholam transtulisse." (12)

A "Differens Ornemens de Meubles" 1783-ban jelent meg Bécsben, ugyanabban az évben, amikor a rajzoktatásra vonatkozó rendelet. Hagenauer akadémiai tanárként eredeti szobrászi pályájától egyre inkább az oktatás és az ezzel kapcsolatos metszettervezés felé fordult. Ezzel is magyarázható nagyszámu ornamentális metszete. Nagyon valószínű, hogy műve hivatalosan is támogatott vagy ajánlott mintagyűjtemény volt, akárcsak Albertolli neves munkája, az "Ornamenti diversi...", s mint ilyet szerezte meg magának Révai.

Révai rajzai nem maradtak ránk, legfeljebb jegyzetei közé került szórvány rajzos lapokat ismertünk. De még ezek között is lehet olyan nyomra akadni, amely bizonyíthatja, hogy Révai valóban használta a Hagenauer metszeteiket. A jegyzetek között fennmaradt egy kis ceruzarajz, amely egy henger alakú fűzérdiszes posztamentst ábrázol. (13) A Hagenauer mű ismeretében ma már beazonosíthatjuk: a Révai rajz a Hagenauer 35. füzetéből való talapzat alakú kályha (14) pontos másolata. Révai más rajzos lapjai mutatják, hogy nem ez volt az egyetlen, amit Hagenauer gazdag gyűjteményéből felhasznált. (15) Értékes volt számára ez a mű, különben nem költötte volna bőrbé.

J. B. Hagenauer szöveg forgó ornamentális metszetsorozatát az irodalom 40 füzetre becsülte. (16) A most előkerült 3 győri kötet 42 füzetről ad számot.

A nagy európai ornamentális metszetgyűjteményekben - a nyomtatásban megjelent katalógusok szerint - a Hagenauer füzetek lapjai csak igen hiányosan találhatóak meg, a legnagyobb Hagenauer anyagban is csak 105 lap van számon tartva. (17) A Révai birtokában volt 3 kötet ezért is megérdemli a részletesebb ismertetést.

A hiányzó első 5 füzetről azon kívül, hogy folio alakú és kályhákat ábrázol, nem tudunk közelebbit. A győri Hagenauer mű első kötete a VI. füzettel, a 32. oldalon címlapmetszettel kezdődik. A negyedív méretű füzetek I-XII. számozott lapból állnak, az oldalszámozás folyamatos. A tervező és a metsző neve, ill. névbetűi minden lapon megtalálhatók. (18) A kötetek tartalma a következő:

Az I. kötet füzeteinek címe:

VIe - VIIe Cahier: Chandeiller de table (asztali gyertyatartók) 33-37. old. Füzetenként No. I-XII. (A VI. füzet 48-49. oldala No. XI-XII. a kötetből hiányzik.)

IXe - Xe Cahier: Termes (talapzatok), 74-97. old. Füzetenként No. I-XII.

XIe Cahier: Tridons (háromlábú talapzatok). 98-109. old. Füzetenként No. I-XII.

XIIe - XIIIe Cahier: Pomme de Canne (botnyelek). 110-133. old. Füzetenként No. I-XII.

XIVe - XVe Cahier: Poutons (gombok). 134-157. old. Füzetenként No. I-XII.

XVIe - XVIIe Cahier: Boucles pour hommes, harnois de chevaux et autres ornemens (férfi csatok, lószerszám és más ornamentumok) 158-181. old. Füzetenként No. I-XII. A XVIIe Cahier VII. lapján a 176. old. - on már köv. füzet címe: Boucles de femme et autres ornemens propres a divers objets de luxe.

XVIIIe Cahier: Boucles de femme et autres ornemens propres a divers objets de luxe (női csatok és más, különböző luxustárgyakra való ornamentumok) 182-193. old. No. I-XII.

A II. kötet füzetei:

XIXe - XXIe Cahier: Billets de visite pouvant servir d'ornement á d'autres objets (vizitkártyák, amelyek más tárgyak díszítményeként is felhasználhatók.) 194-229. old. Füzetenként No I-XII.

XXIIe - XXVe Cahier: Differentes bordures pouvant servir a tout autre objet de decoration. (Különböző szegélydiszek, amelyek mindenféle dísztárgyra felhasználhatók, 230-277. old. Füzetenként No. I-XII.

XXVIe - XXVIIe Cahier: Cartels pendules á pedestaux et a supports (fali- és állóórák talapzaton és konzolon.) 278-301. old. Füzetenként No. I-XII.

XXVIIIe - XXIXe Cahier: Gaines et supports á console pour bustes figures vases etc. (talapzatok és konzolok melliszobrok, szobrok, vázák stb. számára). 302-325. old. Füzetenként No. I-XII.

XXXe - XXXIe Cahier: Moulures en Frontispices (értelme szerint: homloklap-díszítmények.) 326-349. old. Füzetenként No. I-XII.

A III. kötet füzetei:

XXXIIe - XXXIIIe Cahier: Inventions nouveaux de differens Vases (új leleményű különböző vázák). 350-385. old. Füzetenként No. I-XII.

XXXVe Cahier: Des fournaux en forme de pedestaux sur les quels on peut placer des Statues des Vases etc. (talapzat alaku kályhák, amelyekre szobrokat, vázákat stb. lehet helyezni.) 386-397. old. No. I-XII.

XXXVI - XXXVIIIe Cahier: Trophées, Ecclesiastiques, Seculieres, guerrieres, de Paix, d'arts et de sciences etc. (egyházi, világi, hadi, a béke, a művészet és a tudomány trófeái.) 398-433. old. Füzetenként No. I-XII.

XXXIXe Cahier: Des Girandoles (többkaru gyertyatartók.) 434-445. old. No. I-XII.

XXXXe Cahier: Des Bras (Falikarok.) 446-457. old. No. I-XII.

XXXIe Cahier: Des Lustres (Csillárok) 458-469. old. No. I-XII.

XXXIIe Cahier: Chandeliers d'Église pour differents decorations (templomi gyertyatartók különböző díszítésre.) 470-481. old. No. I-XII.

A kötet végén a latin nyelvű tartalomleírásban jelzett Appendix: 1-9. lapszámzású kivágott és felragasztott metszet, 1. oldalán Trophees Nouveaux pour la Peinture Sculpture et tout Arts dependant du Dessin. Se vend rue St. Jacques aux 2. Piliers d'or. A Paris. Bertren sculp. 1771.

A füzet és lapcímek hibás franciasággal utánozzák a francia metszetsorozatok megszokott címtípusait, mint ahogy az egész gyűjtemény is a francia Louis XVI stílusvariánsok igen széles körét igyekszik felölelni, átfogalmazni, utánozni. Hagenauer egyéni tervezőkészsége nem vitatható, Ugyanakkor a metszetsorozat szembetűnő eklekticizmusa, az a körülmény, hogy a korai francia Louis XVI jellegzetes vaskosabb "á la grecque" tárgy-és ornamentumtípusaitól az érett, tiszta Louis XVI-en keresztül már-már a Louis "Style etrusque" változatáig minden akkor divatos stílusvariáns a legkülönbözőbb francia tervezők erőteljesen kemény rajzu vagy lirizálóan lágy modorában megtalálható, szinte természetes. A stílus-, a mintaterjesztés informáló-oktató-izlésformáló funkciója került itt előtérbe. Hagenauer sorozata is világosan mutatja, hogy célja minél szélesebb körű - a díszítés szinten minden ágában felhasználható - mintaanyag közreadása.

Szembevetnhetne egyes tárgyak bonyolultsága, a diszitmények szinte kivitelezhetetlennek tűnő tulhalmozása, ha nem tudnánk, hogy ez is jellemző sajátossága a 18. sz. végi ornamentális metszetsorozatoknak. A francia metszeteket árusító és butorokkal kereskedő Watin Párisban már 1773-ban így magyarázza vevőinek a metszetek látszólag nehéz kivitelezhetőségét: "Nous observons aux amateurs, qu'ils ne doivent pas se flatter que l'exécution répondra toujours aux idées quelquefois compliquées de la gravure. Le célèbre M. de Lafosse, par exemple, qui á tracé la forme de tous les ameublements les plus á la mode et les plus somptueux, se livre quelquefois trop á la fougue de sa riche imagination. . . Si on vouloit en rendre tous les détails, l'exécution seroit surement trop chère pour la fortune des plus riches particuliers' ". (19)

Hagenauer metszetei sem arra voltak szánva, hogy a néhol túl bonyolult terveket pontosan realizálják, lemásolják.

A metszetsorozat java beleillik a kor ornamentális metszeteinek általános karakterébe. Néhány füzet tér csak el a megszokottól, úgy tűnik Hagenauer szobrász volta új szint is visz az ornamentális metszet műfajába. Erre vallanak a VI-VIII. füzet kétkaru gyertyatartóinak erősen szobrászi motívumai, különösen a mitológiai "átváltások" témáját tárgyelemmé formáló figurális, ugyanakkor ornamentizált tervek. A VI. és VII. füzetben található gyertyatartókompozíciók alakjainak irodalmi forrása Ovidius Metamorphoses-a. Valószínűnek látszik, hogy Hagenauer sajátos figuráinak sorát maga formálta s nem valamilyen előképet követett. Az ornamentális metszetek között ugyanis meglehetősen ritka ez a típus.

Szobrászi elgondolást tükröznek egyes talapzatminták is (X-XI. füzet), köztük az ez időben az ornamentális metszetek között Közép-Európában még nem gyakori neogótikus ornamentikájuk és azok, amelyek egy-egy népi viseletű figurát jelenít meg a tervező, mintegy a nemzeti vonások iránti érdeklődés korai jeleként az ornamentum körébe is bevonva a népi viseletet. Noha a metszeteken a jellegzetes klasszicista ornamentika az uralkodó, a néhány neogótikus és a népi viseletet felvillantó két lap a számos mitológiai tárgy ornamentum között, Hagenauer művében is jól mutatja, hogy a 18. sz. utolsó negyedében, Közép-Európában az ornamentális metszet szintjén is megmutatkozik a felvilágosodás korának stílusára jellemző sokarcúság. A klasszicizmus különböző szakaszaira jellemző stílusvariánsok, néhol még a kései manierizmusból hozott jelképek, a latin auctorok ismeretére valló mitológiai motívumok mellett a nemzeti érzelmvilág gótikából és népi motívumokból merítő néhány példája is helyet kap már.

A Révai könyvjegyzék F pontjában Sebastien le Clerc "Architectura"-jának két bekötött kötete szerepel. A győri iskolai könyvtárból most előkerült Le Clerc kiadás egybekötött két kötete - noha ezen nincs rajta Pálos Ede bejegyzése - egykor talán szintén Révaié volt, s azonos lehet a jegyzék F pontjának Le Clercjével.

Korábban is ismert volt, hogy Révai használta Le Clerc munkáját. Többször is hivatkozik rá a "Várai építésnek eleji" c. munkájában és Le Clerc beható tanulmányozásáról tanuskodnak fennmaradt jegyzetei, különösen "Az Oszloprendeknek helyesebb felosztásaik Le Clerc Észrevételei szerint" című néhány oldalas összehasonlító modultáblázata. (20) A korábbi feltételezéseket arra vonatkozóan, hogy Révai a maga könyvéhez Le Clerc valamelyik német kiadását használhatta, (21) a Győrben most előkerült kötet nem érinti, de szinte bizonyosra vehető, hogy később Győrben már az alábbi kiadás volt birtokában:

"Neue Abhandlung von der Civil Baukunst mit nützlichen Anmerkungen und Betrachtungen für junge Leute . . . des Herrn Sebastian le Clerc . . . Erster (Zweiter) Theil mit 78 (103) Kupfern und einen Anhang von den Triglyphen, vermehrt von M. Kraft Profess. Mathes. Tübing. Nürnberg in der Christoph Weigel und A. G. Schneiderischen Kunsthandlung 1781."

Arra vonatkozóan, hogy Révai mit merített Le Clerc-ből, képet ad "Várasí Építésnek eleji" c. könyvének Le Clerc művével való összevetése. (22) Révai a könyv második részében "Az ékes építés"-ről szóló I. fejezet H pontjában az oszloprendekkel kapcsolatban írja: "Mindenikéről különösen szöllum, főképen Klerket követvén, mivel a mostaniak közül az a legjobb." (23)

"A rendekről különösen" c. II. fejezet oszloprendeket ismertető szakaszainak moduláblázatai pontosan megegyeznek a német Le Clerc kiadások egy-egy modulvariánsával. (24)

Nemcsak Révai ismerte és használta Le Clerc munkáját. Több magyarországi rajziskola 18. sz. végi leltárában megtalálhatók a Le Clerc után készített oszloprend rajzok, vagy a még hiányzó, - Le Clerc alapján készített oszloprendminták iránti kérés. (25) A rajziskolák legnagyobb összefüggő mintarajzanyaga általában az oszloprendek rajzaiból állt, így sok Le Clerc után készült rajzot ismertek meg a tanulók. Az oktatásban felhasznált más forrásokkal kapcsolatban már kifejtettük, hogy többnyire ujonnan megjelent munkákra támaszkodtak, korábbi szerzők esetében is az új kiadásokat használták. Minden okunk megvan rá, hogy az 1781-ben megjelent német Le Clerc kiadást tartsuk a győri és a többi magyarországi rajziskola oszloprendrajzai forrásának.

Mint általában a mintarajzok, a Le Clerc után készültek is több évtizedig voltak használatban. A győri rajziskola közelmúltban előkerült oszloprendrajzai között több olyan lapot is találunk, amely címében is idézi forrását Le Clerc-et. Ezek a rajzok minden bizonnyal már Révai győri rajztanársága utáni évekből, (1795 utánról) valók. Egyes rajzok arányainak a Révai jegyzetekkel való összevetése is mutatja, hogy a Révai idejében készült Le Clerc minták után s nem utolsósorban az itt ismertetett Le Clerc kötet használata következtében készültek a fennmaradt győri oszloprendrajzok is.

A Révai könyvjegyzék G pontjában feltüntetett "Architectura Vignolae" rézmet-szet kötetére vonatkozóan továbbra is csak feltételezéseink lehetnek. A győri főreáliskola könyvtárában a század elején még volt egy "Daviler Vignola" kötet, ez azonban ma már nem található. Legfeljebb annyi támpont meríthető ebből az adatból, hogy Révai birtokában talán a Győrben egykor megvolt kötet lehetett, s ez a Daviler által közreadott Vignola kiadások valamelyike volt.

II. A győri rajziskola könyvei

A győri Révai Gimnázium könyvtárában található még néhány olyan építészettel kapcsolatos könyv, amely nem kapcsolható közvetlenül Révaihoz, mivel nem szerepel könyvjegyzékében, de feltételezhető, hogy még a rajziskola korai, a 18. században használt könyvállományából származik: valamely módon kapcsolatos volt az oktatással. Legtöbbjének szerzőjét Révai még Győrbe kerülése előttről ismerte, hivatkozik is rájuk a "Várasí építésnek eleji"-ben.

A mai iskolai könyvtár század elejei leltárában még szerepel (de ma már nem található) a rajzoktatást szabályozó, 1783. évi rendeletet közreadó kiadvány. (26) A rendeletben más munkák mellett segédkönyvül ajánlják Penther, "Praxis Geometriae" c. munkáját. A győri könyvek között meg is találjuk Penthernek ezt a munkáját, abban az 1738-ban, Jeremias Wolffnál megjelent augsburgi kiadásban, amelynek rajziskolai használatát már korábban is feltételeztük. (27)

Pálos Ede, a győri Főreáliskola egykori tanára hagyatékából 1922-23-ban került be az iskola könyvtárába az *Anleitung zur bürgerlichen Baukunst, zum Gebrauche der deutschen Schulen in den kaiserl. königl. Staaten, Wien 1776* c. kötet. Kötéstáblája belső felén bejegyzés: "Megvettem mint olyan könyvet, melyet Révai Miklós lefordított "A várasi építés eleji" címen. Győr 1918. jan. 15. Pálos Ede".

Nem lehet tudni, hogy Pálos honnan szerezte ezt a könyvet. Révainak még Győrbe kerülése előtt Nagyváradon bizonyosan birtokában volt. Le ugyan nem fordította - mint azt Pálos bejegyezte -, de kétségkívül felhasználta a Várasi építésnek eleji írásakor. A szóban forgó tankönyvet maga Izzo rövidítette le saját korábbi "Elementa Architecturae Civilis. . ." című, 1764-ben Bécsben Trattnernél kiadott munkájának 1773-ban megjelent német kiadásából ("Anfangsgründe der bürgerlichen Baukunst" Wien, 1773). Révai a maga tankönyvében nem követte a német tankönyv módszerét és példatárát, de követte fejezetrendjét és kényszerűségből hivatkozott metszetes ábráira; (28) A képtábláknak hijával vagyunk, mellyekkel például kellene élnünk; de azok szolgálhatnak ideis, a mellyek vagynak a Német Oskolákra alkalmaztatott könyvetskébenn ilyen homlokírással; *Anleitung zur bürgerlichen Baukunst zum Gebrauche der deutschen Schulen in den kaiserl. königl. Staaten, Wien. bei St. Anna.*"

Révai több és más forrásra hivatkozik, név szerint mint amit a német tankönyv említ. Az oszloprendek arányait sem a német tankönyv, hanem - mint láttuk - Le Clerc után adja meg. Révainál többek között a következő nevek fordulnak elő: "Palládus", "Vitruvius", "Goldmann", "Penter", "Belidor", "Blondell", "Szkamotztzi", "Szerli", "Klerk". Nagyon valószínű, hogy mindegyikük művét ismerte. Hogy közülük mi volt birtokában, arra alig van adatunk. A győri gimnázium könyvtárában azonban megtalálható még ma is a felsorolt szerzők néhányának olyan könyve, amelyet talán még Révai is használhatott. S kérdés, hogy nem az ő könyveiből került-e rajztanársága idején a rajziskola könyvei közé?

Ilyen lehet a "La Science des Ingenieurs Dans La Conduite Des Travaux De Fortification et D'Architecture Civile . . . Par Mr. Belidor. A la Haye chez Henri Schieurleer, 1734" c. kötet. A Révai oszloprendtanulmányok rajzi jegyzetei között feltűnik egy szokatlan dór gerendázat, a hozzátartozó oszlopfővel. Az oszlopfő alatt Révai kézírásával a következő olvasható: "Dioklétzián Ferdejének Doriai Fogas Gerendázatja alatt volt Oszlopfő." (29) A Révai rajzok pontos megfelelőjét Belidornál találjuk meg. A "Livre V. de la Décoration" 43. tábláján "Profil Dorique tiré des termes de Diocletien a Rome" felirattal egy lapon ábrázolja a feltehetőleg Révainak mintául szolgált dór gerendázatot és oszlopfőt. Belidort tehát bizonyosan forgatta Révai.

Ugyancsak megtalálható a győri könyvek között a Révai említette "Szkamotztzi", a "L' Idea della Architettura universale" c. művének német fordítása is, a "Grund-Regeln der Bau-Kunst oder Klärliche Beschreibung der fuenff Saeulen-

Ordnungen und der gantzen Baukunst ... Aus dem sechsten und dritten Buche ... Vienzenti Scamozzi ... Dabey auch von den Eintheilungen der Saulen - Lauben und Bogen ... mit Bey die neuntzig wohlgerissenen Figuren. F. A. Salzbach. In Verlegung Johann Hoffmann Kunst und Buchhändlers in Nürnberg 1678."

Révai hivatkozik "Szerli"-re is. A győri könyvek között egy ma már töredékes, 1653-as amsterdami kiadású Serlio művet találtunk, Pieter de Cock van Aelst áttüztetésében. A ma a 4. fejezettel kezdődő könyv minden valószínűség szerint Serlio "Terzo Libro d'Architettura"-jának egy holland kiadásából való.

Még két olyan könyvet találtunk a győri iskolai könyvtár régi könyvvállományában, amelyről valószínűsíthető, hogy a rajziskola tanulmányi anyagához köze lehetett, s talán Révai is ismerhette.

A rajziskolai leltárakban elég sok ácsminta (főleg tetőszerkezet) szerepel. Révai jegyzetei (30) és a most előkerült győri iskolai rajzok között is jó néhány ilyen lap található. Az ácsminták készítésének egyik segédeszköze lehetett pl. a győri iskolai könyvtárban található könyv, az "Anweisung zur Zimmermannkunst ... von Christian Goblob Reuss ... Dritte Auflage ... Leipzig 1789. Verlegt Johann Gottlob Immanuel Breitkopf", amely ismerteti a különböző tetőtípusok ácsszerkezeti megoldásait és Anhang-jában az ujonnan épült németországi hidak ácsszerkezetéről nyújt felvilágosítást.

A rajziskolai leltárak némelyike gépeket, ipari felszerelést is említ. Az új találmányok, elmés szerkezetek megismerésében igazithatót el egy másik mű, a "Sammlung von Maschinen und Instrumenten aus dem wichtigsten Französischen und Englischen Werken in das Teutsche übersetzt von Herrn Georg Wilhelm Pössinger und Herrn Johann Paul Röder in Nürnberg" (é. n.) Feltehetőleg a 18. sz. közepe táján kerülhetett kiadásra. Megnevezett francia és angol forrásai a 17. sz. végétől, a 18. sz. első feléből valók. A fordítósok helyütt saját kiegészítő vagy helyesbítő véleményével toldja meg a bemutatott találmányok ismertetését, köztük az építészet és az iparművészet egyes ágait is érintő elmés szerkezetek leírását (pl. a márványt megmunkáló, vágó és polirozó stb. gépek, különböző fahidak, oszlophengert és más hajlatokat vágó gépek, hangszerek, különböző szerkezetekkel ellátott székek testi fogyatékosoknak, órák, sátrak, fegyverek stb.) A francia és angol találmányok közvetítése is abból a középnevet körből származik, mint a 18. sz. végi iparművészeti stílusmintáké.

III. Metszetek és rajzok a győri "Rajzoló Oskolából"

A győri rajziskola közelmúltban előkerült anyagában több olyan metszet és néhány olyan rajz található, amely még Révai működésével kapcsolatba hozható és részben megerősíti, részben kiegészíti a rajziskolákban mintaként használt metszetes kiadványoknak, mintalapoknak korábban már felrajzolt körét.

Az 1783-as rendelet ajánlotta könyvek között találtuk Carlo Antonini, "Manuale de varj ornamenta..." c. munkáját. Noha a 18. sz. végi rajziskolai leltárak szinte mindegyike felsorol rozettarajzokat, eddig csak Révai rajzi jegyzeteiből tudtuk azonosítani az Antonini mű használatát. (31) A most előkerült rajzok között több rozettarajz is található. Az "Antike Bauzierden" c. lap két plasztikus rozettát ábrázol. A tussal és akvarellal rajzolt motívumok alatt olvasható szöveg "Rosone

Antico a la porta del populo" és "Rosone Antico nel Panteon" bizonyossá teszi, hogy Antonini fenti műve volt a forrás. A rajzon névjel nem található. Szinvonlát tekintve lehetne mintarajz, készíthette a rajztanár, de lehet jobb képességű tanulórajz is. A Révai jegyzetek rosone rajzai között egy "Rosone Antico nel Panteon" feliratu rajz mellett Habermayer nevet olvasunk. Egy másik lapon (32), amelyen Révai minden bizonnyal a tanulók neveit jegyezte fel, két Habermayer nevet is találunk, Tóbiásét és Jánosét. Nevükön kívül mást nem árul el róluk a szűkszavu feljegyzés.

Ha a rosonekat ábrázoló lap tanítórajz, nem zárható ki, hogy Révai kezétől származik. De lehet Bécsből kapott mintarajz is, a Révai ajándékozási irat III. "Antique Rosetten, No. 5, 6, 7, 8," tétele erre utal. Ma már aligha tudjuk eldönteni, hogy a rosone rajzok kinek a kezétől származnak, de az bizonyos, hogy megerősítik Carlo Antonini rendeletben is ajánlott munkájának használatát. Minthogy Antoninitől nemcsak a motívumokat, hanem az eredeti forrás megnevezését is átveszik - ha csak egy-egy ornamentummal - de ez is hozzájárult az antik építészetről való ismeretek gyarapításához.

A Révai könyvjegyzék D pontjában Charles Delafosse, Nouvelle Iconologie Historique... c. művének két kötetét - feltehetőleg tehát a teljes művet - s a rézmetszetek sorában két tételben A és F pont alatt ugyancsak tőle újabb 14 lapot találunk. A győri rajziskola Révai által összeállított leltárában felsorolt Delafosse lapokat már korábban azonosítottuk a "Nouvelle Iconologie"... megfelelő füzeteivel. (33) A győri rajzok között három tanulórajz is bizonyíthatja, hogy a Révai leltárban felsorolt metszetek élő és használt iskolai rajzminták voltak. A három tanulórajz pontos és rajzilag színvonalas megfelelője Delafosse egy-egy metszetének. A "Simon Ferentz ötves inas" és a "Sziman Ferentz ötves legény" jelzésű rajz valószínűleg egy kéz munkája. Az inasrajz Révai győri rajztanársága utolsó évében még 1795-ben készült, a legényrajz 1798-ból való. A Delafosse minta után készült harmadik lap, Flinner József toll- és tusrajza 1797-ben készült.

A Révai rajztanárságáról szóló irodalomban elterjedt az a nézet, hogy Révai távozása után a győri rajziskola jóformán minták nélkül maradt, mert Révai mint saját tulajdonát - a minták nagy részét magával vitte, majd 1800-ban visszaajándékozta. A Delafosse metszetek valóban az 1800-as ajándékozással kerültek vissza a rajziskolához, de hogy e metszetek után nem egy mintarajz készülhetett és lehetett folyamatosan használatban Révai távozása után is, azt a véletlenszerűen fennmaradt szórványos lapok között található 3 tanulórajz is bizonyíthatja.

x

A győri leltár alapján Richard de Lalonde széles körű munkásságából már korábban azonosítottuk a Révai által mintaként használt mintegy 102 lapot. (34) A most előkerült néhány Lalonde metszet további három következtetésre ad alkalmat:

1.) Lalonde, "Ier-IXeme Cahier (du Livre d'Ameublemen(t)s)" c. sorozatából, amelyet Delagardette metszett és Chereau adott ki Párisban, korábban csak az I. (A betűjelű), a III. (C betűjelű) és az V. (E betűjelű) füzet rajziskolai használata volt bizonyítható. A most előkerült lapok kiegészítik ezt a sort a IV. (D betűjelű), a VII. (G betűjelű) és a VIII. (H betűjelű) füzet ismeretével is. (35) Mindhárom

füzet elsősorban ülőbutorokat tartalmaz. Az előkerült szórványlapok - különböző modellek szerkezeti vagy díszítő részletrajzai - világosan mutatják, hogy a többi hozzátartozó lap is megvolt egykor. Így már biztos állítható, hogy e Lalonde sorozat eredetileg 9 füzetéből 6 ugyancsak rajziskolai minta volt, és feltehető, hogy a további 3 füzet s ezzel a teljes sorozat is egykor a győri rajziskola birtokában volt, mégpedig az eredeti francia kiadásban.

Tudtuk, hogy Lalonde "Oeuvres Diverses" c. sorozatának XXIIIe Cahier-ja a Z betűjelű zártokokat ábrázoló füzet is a minták között volt. (36) Arra viszont most derült fény, hogy ez, a fentitől eltérően nem az eredeti párizsi kiadásban, hanem Johann Martin Will utánmetszésében és augsburgi kiadásában került a győri rajziskolába, ahogyan ezt ugyanebből a sorozatból származó más füzetek esetében már korábban is feltételeztük.

A bizonyíthatóan használt Lalonde metszetek száma ezzel 120-ra, a feltehetően használtak száma 138 lapra emelkedett.

Johann Thomas Hauer gazdag munkásságából is számos lapot azonosítottunk korábban Révai győri leltárával. (37) A kőművesek, kőfaragók és stukátorok mintái között felsorolt 2 Hauertől származó kertkapu mintalapja Révai leltárában bizonytalanul olvasható F betűjelet és 25., 26. lapszámot kapott. Ezeknek a lapoknak az azonosítása Hauer megfelelő munkáival már korábban is nehézséget okozott s akkor feltételeztük, hogy az F betűjelű 5.-6. lapról lehet szó. A győri metszetek között találtuk most meg feltételezésünk bizonyítékát: a "II. Cahier der Desseins á l'usage des Artisans d'Architecture en general et des Serruriers specialement" F betűjelű füzetének 5-8. lapját. A leltárbeli elírás tehát valószínű.

A kocsigyártók és nyergesek mintái között ismertük már Janel egyik füzetét a C betűjelű "Cahier de six Berlines á la Française"-t (38), amelynek Choffard a metszője. A győri rajzok között most ennek a 6 lapból álló füzetnek a 3. lapja került elő.

x

A korábbanszámon tartott ornemanisták közül a győri anyagban ismét felmerül az ifjabb Boucher és Caillouet neve. Megtaláljuk Boucher fils "57e Cahier, Grille pour une Chapelle, No. 337. és 338." lapját, az eredeti párizsi kiadásból (A Paris chez le Pere Avez, metszette Pelletier) s ugyanennek a füzetnek másik négy lapját Johann Martin Will utánmetszésében és augsburgi kiadásában. Ez utóbbi 81. számú füzet ugyancsak rácsokat ábrázol, No. 1-2. lapja Boucher, No. 3-4. lapja Caillouet terve. (39)

Ugyancsak az ifjabb Boucher neve szerepel azon az "Arabesques" sorozaton, amelynek C betűjelű 1-4. lapját J. M. Will augsburgi kiadásában találjuk meg a győri metszetek között. Az első lapon címnek is tekinthető felirat: "Des Arabesques Inventés et Gravés (sic!) Par F. Bo. a Paris". A lap alsó bal sarkában pedig: "Huet del. a Paris", jobb sarokban: "Jean Martin Will a Augsbourg" olvasható. Az első lap az ifj. Boucher tervezőségére utal, Arabesques sorozatának 4. füzetét (és több más sorozatát) maga is F. Bo. . . -nak jelezte. (40) Párisban Chereau-nál megjelent Arabesque füzetét maga tervezte és metszette. Az augsburgi kiadásra rákerült Huet neve is mint rajzolóé. Huet-től is számon tartanak hasonló tárgyú és című

füzeteket, (41) amelyeknek ugyancsak betűvel jelzett utánmetszései J.M. Willnél jelentek meg Augsburgban. Hogy a rajzoktatással is szoros kapcsolatban levő Boucher tanítvány J.B. Huet vagy az ifj. Boucher arabeszkjeit tartalmazza-e a négy szóban forgó lap, vagy mindkettőjükét (azt majd csak a sorozatok egybevetése döntheti el.) Arról, hogy Huet-nek bármi szerepe lett volna az ifj. Boucher sorozatában, az irodalom nem tesz említést. (42) Minthogy Huet jóval túlélte az ifj. Boucher-t, valószínűnek látszik, hogy a Willnél megjelent sorozatba a 18. sz. végén már Boucher halála után beemelt az ő terveiből is, nevének feltüntetésével.

A győri lapok minden bizonnyal a 18. sz. végi mintakészletből származnak. A vékony halvány vonalak és a meglehetősen gyenge nyomás lehetett az oka, hogy majd minden lap motívumait valamely használója, - talán még Révai - tollal több helyütt utánarajzolta.

Végül a metszetek között megtaláljuk még a Révai győri leltárában is szereplő J.S. Birckenfeld egy kulcsokat ábrázoló 3-as számot viselő lapját a Martin Engelbrechtnél Augsburgban megjelent sorozatból. (43)

A fent felsorolt "ornemaniste"-k metszetes lapjai nagy számban fordultak elő mintaként a rajziskolai tananyagban. J.T. Hauer fent felsorolt lapjai kivételével, a győri anyagban most előkerült metszetek viszont nem szerepelnek Révai 1788. jan. 26-án felküldött leltárában.

2.) Az 1. pontban leírtak világosan mutatják azt a különben ugyancsak korábbi feltevésünket, hogy a rajziskolai minták köre lényegesen szélesebb volt, mint amint az egyébként gazdag anyagu első rajziskolai leltárakból - így a Révai összeállította győri leltárból is - kiolvashatjuk. A gyarapodás folyamatos volt, és minden bizonnyal a legnagyobb mérvű az első években lehetett. A most előkerült metszetek erre is újabb bizonyítékot szolgáltatnak.

Ruby Miroszláv - aki a győri rajziskolában fennmaradt gazdag rajz és metszet, valamint iratanyag alapján 1893-94-ben először rajzolta meg a győri rajziskola történetét - leírja, hogy az 1818-ban felvett leltár 183 metszete közül 23 db maradt meg, s "a hátfelen alkalmazott feliratokból kitűnik, hogy Budáról a főigazgatótól kerültek le 1788-ban, 11322. hivatalos sz. alatt..." (44) A fent általunk leírt Lalonde butormetszetek hátlapján, valamint még két jelzetlen, kályhákat ábrázoló metszetlap hátán ma is világosan olvasható vörös ceruza szám: "Ad 10311. 788" minden bizonnyal ugyancsak egy 1788-as átadás iktatási száma. Az 1788-ban történt átadás azt is megmagyarázza, hogy ezek a lapok - és nyilván még az egykor hozzájuk tartozottak - azért nem szerepeltek Révai 1788. jan. 26-án kelt jelentésében, mert ugyanabban az évben, de később kerülhettek átadásra Budáról Győrbe. A budai rajziskola ilyen értelmű vezető, irányító szerepére Siegwarth J. rajztanító munkásságával kapcsolatban már korábban rámutattunk. (45)

S hogy a minták köre még szélesebb volt, mint amit ma a metszetsorozatok azonosításából felrajzolhatunk, azt többek között Révai Miklós egyik tanítványa, Leinfellner Jakab lakatos (46) 1795-ben készült 2 kapurácsrajza is megerősítheti. Az igen színvonalas, akár mintarajznak beillő toll-és akvarellrajzok előképei nem az eddig behatárolt körből valók. Egy másik Révai tanítvány, az ugyancsak lakatos Bába Lőrinc tus-és akvarell indarajza viszont minden bizonnyal a minta metszetek között feltételezett J.S. Birckenfeld, Neu inventiertes Laubenbuch alapján készülhetett. (47)

3.) A győri metszetek között több olyan lap került most elő - francia és osztrák ornemanisták tervei -, amelyek eddig nem fordultak elő a magyarországi mintakészletben s legjobb tudomásom szerint tervezőik konkrét kapcsolata a 18. sz. végi magyar iparművészettel más összefüggésben sem ismert. A ma már erősen hiányos, szórvány lapok is a korabeli ismeretanyag, a rajziskolai metszetes mintakészlet magas színvonalát és széles skáláját mutatják.

Művészként a legjelentősebb s időben is a legkorábbi Jean Berain. Két most előkerült metszete egy rácsokat és erkélykorlátokat ábrázoló füzetből való, Az 1709-ben megjelent eredeti francia kiadás, - amelynek része a két szőben forgó lap is - az "Oeuvres de Jean Berain... recueillies par le soins du sieur Thuret...", az iparművészet szinte minden ágát felöleli. (48) A győri anyagban található két lap, a megfelelő francia füzet 3. és 4. lapja J. A. Pffeffel junior augsburgi kiadásából való, s feltünteti a tervező Berain nevét.

Berain az érett Louis XIV utolsó nagy ornemaniste egyénisége, Lebrun halála után a királyi manufaktúrák nagy hatású stilusteremtő tervezője. Maga a tény, hogy lapjait megtaláljuk egy magyarországi rajziskola metszetei között - a most előkerült két lapnál talán több is volt egykor -, arra mutat, hogy a francia klasszicizmus nagy korszakának egyik legfontosabb "mintatervezője" is képviselve volt a mintakészletben.

A rajziskolák leltárában eddig kevés kerttervvel találkoztunk, inkább kerti épületek, kertekbe való vázák stb. fordulnak elő. A győri rajzok között fennmaradt néhány kertterv is és a metszetek között Matthias Diesel német "Garten-Ingenieur" "Grund Riss der Gräfl. Fuggerischen Lustgarten zu Hauthausen nechst München" feliratu lapja, az "Erlustierende Augenweide in Vorstellung Herrlicher Garten und Lustgebäude... von Matthias Diesel... Jeremias Wolf excudit Aug. Vind." c. munkából. (49)

A franciás iskolázottságu Diesel a bajor választófejedelem költségén hat évig dolgozott Párisban. Fenti művének két, 50-50 lapból álló részében saját felvételei és metszetek után közli a leghiresebb francia kerteket, majd azok mintájára ad képet a nevezetes német főúri kertekről. Az utóbbiak egyike, amelyet I. A. Corvinus metszett, található a győri anyagban.

Nincs rá adatunk, hogy Diesel munkáját ismerte-e Révai, s hogy mi volt meg belőle Győrben, hogyan került a rajziskolai metszetek közé ez az egy lap. Miután Diesel munkája már eredetileg is könyv alakban jelent meg, aligha valószínű, hogy csak egy kiszakított lapot ismertek belőle eredetileg. A könyvekről pedig nem tudósít egyik győri iskolai leltár sem. De a fennmaradt metszetek olyannyira összefüggő körből valók, hogy már ez a körülmény is valószínűsíti a rajziskola kezdeti szakaszából való, 18. sz. végi ismeretét.

Feltevésünk szerint a francia és német barokk kerttervezés legjelesebb alkotásainak ismeretét Diesel munkája is közvetíthette.

Az érett Louis XVI ötvösművészet egyik legrangosabb ornemaniste-je Jean François Forty. Több sorozata igen kifinomult izlésről és magas művészi kvalitásról tanuskodik. A győri metszetek között két gazdag ornamentikájú ékszerládát ábrázoló lapját találjuk. A 2. és 4. számot viselő lapok a "Projet de Deux Toilettes... Ces Toilettes peuvent etre exécutées en Or, en argent et en Porcelaine... Dédiée... Par... J. Fr. Forty, Inventé Dessiné et Gravé par J.F.

Forty. Se vend a Paris chez l' Auteur. . . et chez Chereau rue des Mathurins. . ." (50)
c. első füzetéből valók.

Forty ugyanabba a körbe tartozik mint Lalonde, az ifj. Boucher, Cauvet, Caillouet és mások, akiket már korábban is ismertünk a rajziskolai metszetes mintalap körből. Forty neve most fordult elő első ízben, s vele kapcsolatban is joggal feltételezhetjük, hogy többet ismerhettek műveiből, mint amennyi a győri metszetek között ránkmaradt.

Ugyancsak ismeretlen név volt eddig a magyarországi rajziskolákkal kapcsolatosan Georg Borowsky bécsi rézmetszet kiadója, aki maga metszőként is működött. Munkásságáról ez ideig igen keveset lehet tudni, néhány lapját lexikonok tartják számon. (51) A győri metszetek között 15 jelzett lapja található. Egy részüknek - mint pl. az indasoroknak és a virágokat ábrázoló lapoknak - a szignatura szerint metszője, a vázák sorozatának kiadója, egyes lapoknak esetleg tervezője is volt. Borowsky működésének feldolgozatlansága miatt magyarországi vonatkozásait ma még nem tudjuk körvonalazni. Arra azonban lehet következtetni már a győri anyagból is, hogy Borowsky mint metsző és mint kiadó szintén szerepet vállalt hatott különböző ornemaniste-k terveinek közvetítésében.

x

Révai Miklós rajztanári munkássága, győri működésével kapcsolatos iratok és hátramaradt jegyzetei voltak korábban is a legmegbízhatóbb források, amelyekből kiindulva a magyarországi rajzoktatás forrásait, az általános ismeretanyag jelentős részben rekonstruálni tudtuk. Az ugyancsak Révaival kapcsolatos, itt bemutatott könyvek és rajzok kiegészítik korábbi képünköt, új neveket és műveket vonnak be az egykoru ismeretek körébe. A szórványos anyagból természetesen ezuttal is csak hiányos kép állhat össze. Mégis, a már eddig ismert könyvek és metszetek sora a korszerű műveltség jó európai színvonalán, széles körű ismereteket bizonyít egy viszonylagosan alacsony művelődési szinten is.

Az anyag, amelyről itt szoltunk, tartogat tehát néhány tanulságot. Mindenekelőtt azt, hogy a mintául vett források köre több korábbi 18. sz-i műre vezethető vissza, mint azt eddig bizonyithattuk. E források, mint láthattuk, még szélesebb körűek, az élet számos területét érintik. Mindez nem változtat ugyan a források inspirálta helyi stílusról alkotott eddigi képünkön, de némileg teljesebbé, árnyaltabbá teheti a 18. sz. végi polgáriásuló fejlődéssel kapcsolatos ismereteinket.

A 18. sz. végének bennünket foglalkoztató ismeretei az építéstől a közvetlen emberi környezet tárgyi világának szinte minden ágára kiterjedtek, a technikai találmányoktól a művészi szféráig. Még a szórványos adatokból összeálló kép is jól mutatja, hogy e korszerű ismeretek a felvilágosodás emberközpontu, művészileg is igényes gondolatvilágának jegyében alakultak ki. A szándék, az igény, az igyekezet a legjobbakat - akik közé Révai Miklóst is soroljuk - jó források felhasználásához segítette. Egy polgáriásuló életforma tárgyi kereteinek megvalósításához a felkészültség, a műveltség tisztas európai szinten adva volt.

Az ismeretek terjesztésének egyik kulcsalakja volt Révai. Az ő felkészültségéből és szándékából mind az "építéstudomány", mind a gyakorlati rajzoktatás terén sokkal többre telt volna, mint amennyit küzdelmes, nehéz élete során megvalósíthatott. Maga is tudta ezt, amikor az "Angulorum . . . Trisectio et consectaria

circuli quadratio" (Bécs 1797) c. matematikai munkája előszavában, magyarázatul, hogy miért nem foglalkozhatott korábban a szívének kedves matematikával, így írt:

"Megakadályozott ... az a nehéz foglalatosság, amely engem teljességgel rabul ejtett, különösen az az elhatározás, hogy mind a rajzolás tudományát, mind az ékes építészetet töprengéseim és a rajzolásban szerzett nem lebecsülendő ismereteim árán magyar honfitársaimhoz mintegy közelebb hozzam. Vajha valamikor közzelehetném mindazt, amit fáradhatatlan munkával e két nemben tudásban felhalmoztam!" (52)

JEGYZETEK

Rövidítések:

- Bln. 1894 Katalog der Ornamentstich-Sammlung des Kunstgewerbe Museums (Berlin). Leipzig 1894.
Bln. Katalog der Ornamentstichsammlung des Staatlichen Kunstbibliothek Berlin und Leipzig 1939.
- DÖRY DÖRY L.: Katalog der Ornamentstich-Sammlung (Museum für Kunst und Gewerbe Hamburg) Hamburg 1960.
- GUILMARD GUILMARD D.: Les maitres ornemanistes, Paris, 1880.
- UBISCH UBISCH E. von: Kunstgewerbe-Museum zu Leipzig. Katalog der Ornamentstich-Sammlung. Leipzig 1889.
- Wien 1889 Illustrierter Katalog der Ornamentstichsammlung des K. K. Oesterr. Museums für Kunst und Industrie. Erwerbungen seit dem Jahre 1871. Wien 1889.

(1) SZABOLCSI H.: Magyarországi butorművészet a 18-19. század fordulóján. Bp. 1972. elsősorban a IV-VI. fejezetben és képekben.

(2) OSZK Kézirattár Fond 206.

(3) FÉNYFALVI KARDOS Adorján, Versegi Ferentznek megsalatkozott illetlen motskolódásai a tiszta magyarságban. Pesten 1806. 208.

(4) FÉNYFALVI: 208-209.

(5) FÉNYFALVI: 211-212.

(6) RUBY M.: A győri nemzeti rajziskola története. A győri M. kir. Állami Főreáliskola Értesítője az 1893-94. tanévről. Győr 1894, 44. Ruby jegyzéke csak bizonyos fenntartással használható, mert több lényeges névelírás van benne.

(7) SZABOLCSI 1972: 76, 78, 82, 86/5. jegyzet.

(8) SZABOLCSI 1972: 81, 86/30. jegyzet.

(9) A második kötetben: "Tomus Secundus Variorum Mobilium a Joanne Baptista Hagenauer editorum, complectitur Fasciculos, uti prior Tomos, itidem XIII. a XIX usque ad XXXI." A harmadik kötetben: "Tomus Tertius Variorum Mobilium, a Joanne Baptista Hagenauer editorum, complectitur Fasciculos XI, a XXXII usque ad XLII, adiecta Appendice Trophaeorum Auctoris Anonymi in frustris nouem".

(10) A kötés meghatározásában nyújtott segítséget Sz. Koroknai Évának köszönöm.

(11) SZABOLCSI 1972: 64/44. jegyzet.

- (12) FÉNYFALVI: 211.
- (13) OSZK. Kézirattár, Quart. Hung. 1312, 55.
- (14) XXXV. Cahier. Des Fourneaux en Forme de pedestaux sur les quels on peut placer des Statues des Vases etc. No. X. 395.
- (15) Vö. pl. Révai rajzát (Quart. Hung. 1312, 46.) SZABOLCSI, 1972: 338. kép és Hagenauer XII. Cahier No. VIII. 117; XIII. Cahier No. V. 126.
- (16) THIEME-BECKER 15. kötet 468. JESSEN P.: Der Ornamentstich. Berlin. 1920, 357.
- (17) Bln.: 1939, 190, Wien 1889: 98, 180, 197, 204. DÖRY: 98.
- (18) A Hagenauer-füzetek metszõi: Fr. Lechner, G. Brodkorb, K. Ponheimer, I. Assner, A. Amon, M. Wohlfahrter.
- (19) WATIN (J. F.): L' Art du Peintre, Doreur et Vernisseur ... Supplément a l' Art du Peintre... Paris 1773.
- (20) OSZK. Quart. Hung. 1312, 99-103.
- (21) MOJZER M.: Architectura Civilis. Művészettörténeti Értesítõ 1957, 103 skk., SZABOLCSI 1972: 65/48. jegyzet.
- (22) A kérdéssel behatóan foglalkozik Bibó I. Révai építészeti elméleti munkásságával, kiadás alatt levõ tanulmánya. A magunk részérõl csak a forrás azonosításra szorítunk.
- (23) RÉVAI M., A Várai építésnek eleji. Budán 1780, 52.
- (24) RÉVAI: 53-54, "I. Szakasz, A Tusztziai rendrõl" modultáblázata megegyezik LE CLERC 1781-es kiadványában: I. 10. tábla "2te Toscanische Ordnung"-gal, Révai 55-56; "II. Szakasz, A Dóriai rendrõl" modultáblázata megegyezik Le Clerc I. 16. tábla "Dorische Ordnung"-gal; Révai 57-59, "Az Ióniai rendrõl" modultáblázata megegyezik Le Clerc I. 30. tábla "Ionische Ordnung"-gal; Révai 61-63 "A Római rendrõl" modultáblázata megegyezik Le Clerc I. 43. tábla "Römische Ordnung"-gal, Révai 65-67, "A Korintiai rendrõl" modultáblázata megegyezik Le Clerc I. 64. tábla "Corinthische Ordnung"-gal.
- (25) SZABOLCSI 1972: V. fej. és 59/23. jegyzet, 69, 70/93. jegyzet.
- (26) Teljes szövegét l. SZABOLCSI 1972: 52/7. jegyzetben és 1-2. szövegekõzti ábra.
- (27) SZABOLCSI 1972: 53. és 58/10. jegyz.
- (28) RÉVAI: 109.
- (29) OSZK. Kézirattár, Quart, Hung. 1313, 25-25 verso
- (30) OSZK. Kézirattár, Quart. Hung. 1312, 59 és verso
- (31) SZABOLCSI 1972: 58/10. jegyz., 82, 87/33. jegyz., 114, 121/14-16. jegyz.
- (32) OSZK. Kézirattár, Quart. Hung. 1312, 42, 95.
- (33) SZABOLCSI 1972: 66, 86/5. jegyz. és 2-34. kép.
- (34) SZABOLCSI H.: Le rayonnement en Hongrie des "Oeuvres Diverses" de Lalonde. Acta Hist. Art. Bp. 1970.

- (35) V. 8. GUILMARD: 242. Bln. 1270. DÓRY: 444.
- (36) SZABOLCSI 1972: 64/4. jegyz. , 77.
- (37) SZABOLCSI 1972: 80-81.
- (38) SZABOLCSI 1972: 78.
- (39) GUILMARD: 231. Bln.: 188. DÓRY: 467.
- (40) GUILMARD: 232. Bln.: 490. DÓRY: 177.
- (41) GUILMARD: 252. Bln.: 481. DÓRY: 171.
- (42) L. 40-41. jegyzet és JESSEN: 345.
- (43) Bln.: 1305.
- (44) L. 6. jegyzet és RUBY: 29.
- (45) SZABOLCSI 1972: 40,61/27. jegyz. 69/86. jegyz.
- (46) SZABOLCSI 1972: 65/51. jegyz. Révai 1792. évi tanítványi névsorában
- (47) SZABOLCSI 1972: 81.
- (48) DÓRY: 141. Bln. 343.
- (49) GUILMARD: 424. Wien 1889, 246. UBISCH: 32. Bln. 3330. DÓRY: 521.
- (50) GUILMARD: 240. Bln. 1096. DÓRY: 368.
- (51) THIEME-BECKER: 4. köt. 372. Bln. : 1894, 157.

(52) "Repressit . . . grauis occupatio, quae me totum rapuit, eo etiam inprimis proposito: quod, et Artem Delineatoriam, et ipsam Architecturam elegantiozem, meis lucubrationis, et comparata non contemnenda delineandi peritia, cuperem nostris Hungaris reddere magis familiarem. Atque utinam ea, que indefesso labore de utroque hoc genere congesta habeo, aliquando in lucem emittere possem!"

Summary

ONCE MORE ABOUT THE QUESTION OF MIKLÓS RÉVAI AND THE DRAWING SCHOOL OF GYŐR

With relation to the organized drawing instruction that was important for the formation of Hungarian applied arts in the age of Enlightenment, the author has already made a prior attempt to draw Miklós Révai's activity as a drawing teacher from the obscurity of oblivion. Révai, the erudite linguist, the poet, was teaching drawing through much of his carrier. On the basis of the particulars known hitherto, the author sketched the importance of his activity for the instruction of drawing in Hungary. She has taken into account all those works, (books and engravings) that Révai has used for the instruction. She returns to the question because two groups of newly found source material have enabled the completion and correction

of the earlier picture. The first part of such material are the books donated by Révai in 1800 to the Drawing School of Győr, where he has taught earlier. The second part are the architectural and applied arts engravings and the drawings of teachers and students, all coming from the Drawing School of Győr. The rediscovery of these documents made it possible to complete the group of 18th-century sources by the books and engravings of French and German masters and to enlarge thereby the field of influence the teaching of Hungarian drawing drew upon.

